

УДК 343.35

DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2019.21.06>**ТРОНЬКО О. В.,**

кандидат юридичний наук,

провідний науковий співробітник

Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

ПРОТИДІЯ НЕЗАКОННИМ ТРАНЗАКЦІЯМ У СУЧАСНОМУ ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРАВІ

Анотація. У статті автором здійснено аналіз європейського права щодо порядку й особливостей здійснення розслідувань незаконних транзакцій. Автор зазначає, що досвід країн Європейського Союзу, а також тенденції розвитку нормативно-правового регулювання проведення фінансових розслідувань мають ураховуватися правоохоронними органами нашої країни під час розроблення загальнодержавних стратегій протидії злочинності.

Ключові слова: протидія, транзакції, кримінальні прояви, європейське право, правоохоронні органи, міжнародне співробітництво, міжнародний досвід, офшорні компанії, фінансові розслідування.

Постановка проблеми. Сьогоднішній афілійовані офшорні компанії, розташовані на території країн, які входять до складу Європейського Союзу (далі – ЄС), є основним «місцезнаходженням коштів», отриманих незаконним шляхом в Україні. Пріоритетний напрям державної політики нашої країни щодо європейської інтеграції передбачає узгодження підходів до здійснення фінансових розслідувань щодо вказаних офшорних компаній, передусім стосовно посадових осіб.

Мета статті. Незаконні фінансові операції є серйозною проблемою в Європейському Союзі. За даними Європолу, банки ЄС систематично використовуються для відмивання грошей в особливо великих розмірах, водночас установити та навіть адекватно оцінити загальну суму неможливо [1]. Експерти цієї організації впевнені, що йдеться про мільярди євро на рік. За даними Європолу, у межах ЄС діє 400 потужних структур із відмивання злочинних доходів [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. На кінець 2018 р. проблема протидії фінансовій злочинності набуває в межах Європолу пріоритетного статусу. Серед ключових напрямів визначається налагодження співробітництва із приватним сектором, забезпечення двостороннього обміну інформацією. Зокрема, у Нідерландах започатковано пілотний про-

ект, до якого залучено представників поліції, прокуратури, ключових банків і страхових компаній [3]. Взаємодія із приватним сектором зумовлена роллю його елементів як суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Повідомлення від таких суб'єктів щодо підозрілих фінансових транзакцій розглядаються як основа фінансових розслідувань, на загальноєвропейському рівні за останні десять років кількість таких повідомлень подвоїлася. Водночас важливими заходами є адекватна перевірка таких повідомлень та вжиття відповідних заходів із накладення арешту та подальшої конфіскації. Ефективність такої діяльності зростає, якщо фінансові інститути націлені на здобування інформації щодо визначених об'єктів – юридичних і фізичних осіб, банківських рахунків тощо. З одного боку, важливим є забезпечення повноти такої інформації, яка має бути достатньою для використання під час проведення перевірки та здійснення надалі слідчих дій. З іншого боку, необхідно обмежити кількість таких повідомлень, оскільки занадто великий обсяг повідомлень щодо підозрілих фінансових транзакцій, більшість яких не стосуються протиправної діяльності, унеможливує їх перевірку. Зазначена проблема є спільною для багатьох країн світу, зокрема для країн ЄС і України.

Так, підрозділи фінансової розвідки країн Євросоюзу щороку отримують приблизно один мільйон таких повідомлень, більшість із яких не стосуються протиправної діяльності. Ретельна перевірка таких обсягів інформації правоохоронними органами неможлива. Зменшити обсяги цієї інформації можна саме шляхом спрямування діяльності як суб'єктів первинного фінансового моніторингу, так і підрозділів фінансової розвідки на отримання інформації щодо більш визначених об'єктів. З огляду на це, важлива адекватна аналітична підтримка фінансових розслідувань, що, у свою чергу, потребує відповідної підготовки аналітиків, включення їх до складу слідчих груп, що проводять фінансові розслідування. Доцільним визначається впровадження в цій сфері підходу «правоохоронної діяльності на ґрунті оперативної інформації» [4].

Координацію фінансових розслідувань на рівні Євросоюзу здійснює Європол, що має широкі повноваження із протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а також надає підтримку країнам-членам у проведенні інформаційного аналізу та криміналістичних досліджень. Цілями фінансових розслідувань визначається не лише вилучення злочинних доходів, а й отримання інформації щодо причетних осіб, встановлення їх повного кола, а також викриття кримінальних мереж, що діють на транснаціональному рівні.

У рамках Європолу діє Бюро із кримінальних доходів (The Europol Criminal Assets Bureau, ECAB), що безпосередньо надає допомогу

країнам-членам в організації фінансових розслідувань, зокрема на міжнародному рівні. До складу Бюро входить секретаріат Міжвідомчої мережі Камден із повернення доходів, одержаних злочинним шляхом (Camden Asset Recovery Inter-Agency Network, CARIN), діяльність якої

сфокусована на конфіскації таких коштів. Сьогодні саме така діяльність розглядається Європолом як основа протидії сучасній організованій злочинності [5].

Ефективним способом проведення розслідувань вважається формування спільних слідчих груп, що діють на міжнародному рівні [6]. У межах роботи таких груп забезпечується координація зусиль і обмін отриманою інформацією. Уся здобута такими групами інформація може використовуватися як доказова база за кримінальними провадженнями, водночас відпадає потреба в надсиланні клопотань про надання правової допомоги. Це, у свою чергу, суттєво пришвидшує розслідування, дає змогу проводити слідчі дії, які за інших умов були б неможливими.

Варто зазначити, що до участі у спільних слідчих групах заохочуються і країни поза межами ЄС [7]. Отже, участь правоохоронних органів України в роботі таких груп не лише сприятиме підвищенню якості правоохоронної діяльності, а й може розглядатися як напрям реалізації політики європейської інтеграції. У межах ЄС під егідою Євроюстудіє Мережа національних експертів зі спільних слідчих груп (Network of National Experts on Joint Investigation Teams, JITs Network), що надає консультації із цього питання національним правоохоронним органам. Зазвичай членами цієї Мережі є уповноважені співробітники відповідних правоохоронних органів.

Серед країн ЄС найбільш розвинутою нормативно-правовою базою з питань проведення фінансових розслідувань володіє Італія, що зумовлено потребою правоохоронних органів цієї країни у протидії потужним кримінальним структурам мафіозного типу.

Проведення розслідувань щодо мафіозних структур здійснюється одночасно в рамках кримінального та цивільного права, водночас цивільний процес спрямований на виявлення активів, за рахунок яких має бути компенсована шкода, завдана діями організованої злочинності, позивачем у такому процесі виступає держава. Для цього отримується інформація щодо наявної у фігуранта справ нерухомості, транспортних засобів і юридичних осіб, а також щодо сплати ним податків. Для забезпечення збереження активів, що можуть підлягати конфіскації в рамках цивільного провадження, використовується процедура так званого «консервативного вилучення» (фактично – арешту), за якою на майно накладається арешт на термін до завершення судового розгляду цивільної справи з метою можливого забезпечення вимог позивача або відповідача. Такий арешт накладається судом за поданням прокурора. Під час такого розгляду відповідач не має права відмовитися від надання свідчень. Якщо відповідач відмовляється (або не може) довести законність права власності на наявне в нього майно, на яке накладено такий арешт, він позбавляється такого права (якщо суд має для цього достатньо підстав).

Узагальнюючи досвід країн ЄС, можна виокремити такі особливості проведення фінансових розслідувань. Інформація щодо дій із доходами,

отриманими злочинним шляхом, може, зокрема, надходити з таких джерел, як: матеріали кримінальних проваджень за предикатним злочином, зокрема отримані іншими органами державної влади (ревізійні служби, аудиторські перевірки, податкові та митні органи тощо); Державна служба фінансового моніторингу України, зокрема, за її посередництва від закордонних підрозділів фінансової розвідки; матеріали цивільних і адміністративних справ; установи приватного сектора, що є суб'єктами первинного фінансового моніторингу; матеріали оперативно-розшукових справ, що перебувають у провадженні як Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) України, так і інших правоохоронних органів.

Ураховуючи коло суб'єктів злочинів, розслідування яких віднесено до компетенції цього відомства, можна передбачити, що значні обсяги інформації такого роду надходитимуть від Служби безпеки України (далі – СБУ) і Національного антикорупційного бюро (далі – НАБ) України. Також варто зазначити, що вказане визначення кола суб'єктів суттєво обмежує оперативні можливості підрозділів ДБР України, оскільки встановлення особи, що вчинила злочин (отже, віднесення її до тих, дії яких підпадають під компетенцію цього відомства), зазвичай може відбутися вже на кінцевому етапі ведення оперативно-розшукової справи; викривачі, що є співробітниками відомств, до керівного складу яких входять особи, протиправні дії яких підпадають під компетенцію ДБР України; засоби масової інформації (далі – ЗМІ), зокрема інтернет-видання, а також інтернет-форуми, соціальні мережі, неурядові організації тощо; податкові декларації та декларації про доходи та витрати, що подаються до Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК) України; міжнародні організації, іноземні правоохоронні та розвідувальні органи.

Доцільним є започаткування фінансового розслідування із самого початку розслідування за основним (предикатним) злочином, у межах цього ж кримінального провадження. Водночас іноземний досвід свідчить про доцільність створення спільних слідчих груп із залученням представників різних відомств, а також широке залучення експертів із фінансових питань. Зокрема, до розслідувань такого типу, що проводилися у країнах ЄС, залучалися представники податкових, митних органів, підрозділів міністерств юстиції, казначейств, підрозділів фінансової розвідки, інших регуляторних органів і ревізійних служб. Слідчі дії доцільно доповнювати перевітками фінансових звітностей, податковими перевітками й аудитами.

Отже, ідеться про проведення так званих «паралельних розслідувань», коли водночас здійснюються слідчі й оперативні дії як щодо предикатного злочину, так і щодо легалізації й іншого незаконного використання отриманих від нього доходів.

Окрім цього, вартим уваги можна вважати досвід Великої Британії та деяких інших країн Європи зі створення спеціальних підрозділів із фінансових розслідувань у структурі правоохоронних органів. До складу таких підрозділів входять співробітники, що мають досвід цієї роботи та відпо-

відну фахову кваліфікацію. Таких співробітників залучають до проведення розслідувань у складі спільних слідчих груп. Варто зазначити, що пропозиції щодо створення таких підрозділів містяться і в рекомендаціях FATF [8].

Також доцільним може бути залучення до проведення розслідувань іноземних експертів, зокрема представників Європолу. Це дозволить використовувати повною мірою інформаційні масиви цієї організації, отримати позитивний європейський досвід проведення фінансових розслідувань, а також, можливо, матеріальну та технічну допомогу. Окрім цього, така взаємодія матиме суттєве політичне значення для України загалом.

Необхідно звернути увагу на можливе вчинення фігурантами справ податкових злочинів, пов'язаних з ухиленням від сплати податків (ст. ст. 212, 212-1 КК України). Міжнародний досвід свідчить про те, що досить типовою в таких випадках є ситуація, коли отримана у процесі кримінального провадження доказова база є достатньою для притягнення особи до кримінальної відповідальності лише за такі протиправні дії.

У тому разі, якщо отримано інформацію про виведення фігурантом справи отриманих злочинним шляхом коштів до інших країн, зокрема ЄС або афілійованих із країнами ЄС офшорів, доцільним є створення спільних слідчих груп із правоохоронними органами таких країн Євросоюзу. Цей підхід дозволить суттєво скоротити строки, потрібні для отримання інформації, порівняно з направленням клопотання про надання правової допомоги, підвищить можливість повернення таких коштів в Україну. Відповідно до законодавства ЄС, Україна може брати участь у роботі спільних слідчих груп, до складу яких входять представники не менш ніж двох країн Євросоюзу. У такому випадку ці групи створюватимуться під егідою Євроюсту і можуть використовувати фінансування й інші ресурси ЄС, Євроюсту та Європолу.

Варто також зазначити, що участь правоохоронних органів України в роботі спільних слідчих груп, що створені та діють під егідою Європолу, а також ініціювання їх створення теж матиме велике політичне значення для нашої країни і суттєво сприятиме реалізації політики європейської інтеграції.

Окрім цього, доцільним є використання можливостей Державної служби фінансового моніторингу для отримання інформації від закордонних партнерів із використанням її можливостей (Егмондська група, FIU.net), а також, за потреби, ініціювання накладання арештів на рахунки в інших країнах. Варто враховувати, що продовження арешту коштів на більш тривалий термін, аніж це можуть зробити підрозділи фінансової розвідки, передбачає або направлення клопотань про надання правової допомоги, або використання можливостей спільних слідчих груп. Як зазначалося вище, другий шлях має низку переваг.

Із самого початку розслідування першочергову увагу варто приділити виявленню коштів, що підлягають конфіскації. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів,

одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», суб'єкт первинного фінансового моніторингу має право самостійно зупиняти проведення фінансової операції відповідної особи на два дні та зобов'язаний на вимогу Державної служби фінансового моніторингу України зупиняти проведення такої операції на термін до п'яти днів (термін зупинення може бути продовжено до тридцяти днів). Зазначений механізм є досить ефективним для забезпечення подальших слідчих дій. Водночас варто враховувати можливість витоку інформації про таке зупинення від об'єкта первинного фінансового моніторингу. З огляду на це, важливим є налагодження взаємодії з його представниками, а також його належне оперативне забезпечення відповідними правоохоронними органами.

Також доцільне виявлення підконтрольних фігуранту справи юридичних осіб на території України, що можуть використовуватися для незаконних фінансових операцій, відмивання коштів тощо, а також фірм, з якими вони мали службові відносини (наприклад, розміщувати замовлення від імені органів влади). Ураховуючи той факт, що такі особи часто мають суттєві можливості для перешкоджання проведенню розслідувань щодо них самих, на початковому етапі провадження, у деяких випадках, доцільною може бути концентрація уваги саме на таких юридичних особах. Це, у свою чергу, дасть змогу зібрати достатню доказову базу й інші матеріали, які становлять інтерес з погляду проведення фінансового розслідування, що звузить можливості фігуранта впливати на перебіг кримінального провадження.

У сучасних українських умовах досить частою є ситуація, коли юридична особа має подвійну бухгалтерію, що дозволяє їй ефективно приховувати свою справжню економічну діяльність. Вилучення в такої фірми комп'ютерів чи отримання доступу до наявних на них файлів часто не веде до розкриття справжньої інформації, оскільки вона може зберігатися на «хмарних» носіях, доступ до яких прихований і захищений. Отримання доступу до таких даних із використанням процесуальних інструментів, зокрема шляхом направлення клопотань про правову допомогу, є малоімовірним. Тому важливе залучення оперативних підрозділів відповідних правоохоронних органів, зокрема в межах проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Ураховуючи складний характер такого роду розслідувань, особливого значення набуває їх аналітичне забезпечення, водночас важливим є володіння аналітиками методиками проведення саме фінансового аналізу, досвід роботи за оперативно-розшуковими справами та кримінальними провадженнями, пов'язаними з відмиванням грошей, незаконними фінансовими операціями тощо. У цьому зв'язку доцільне залучення до аналітичної роботи експертів-аудиторів і фінансистів, зокрема спеціалістів із міжнародних фінансових операцій. Це також можуть бути спеціалісти-представники міжнародних організацій, насамперед Європолу, а також міжнародних аудиторських установ.

Проведення фінансових розслідувань і оперативно-розшукової роботи зазвичай починається з установлення невідповідності способу життя особи задекларованим нею доходам. Це потребує проведення роботи зі збору даних щодо такої особи та її витрат. Важливу інформацію щодо цього можна отримати з відкритих джерел, зокрема, соціальних мереж, форумів тощо, із відкритих реєстрів, закордонних також. Так, інформація щодо володіння певною особою нерухомістю за кордоном може бути доступна у відкритих реєстрах, доступ до яких може бути здійснено через мережу Інтернет. Подібним чином можна отримати інформацію про фірми, корпоративні права тощо, що належать особі. Водночас отримання інформації щодо таких реєстрів може потребувати консультацій із представниками компетентних органів відповідних країн, а також належного рівня підготовки аналітиків. В окремих випадках доступ до таких ресурсів може бути платним, тож його забезпечення потребуватиме попередньої роботи, наприклад, досягнення домовленостей із компетентними органами відповідних країн, що вже мають такий доступ, щодо його тимчасового надання українській стороні.

Пошук інформації в таких відкритих джерелах доцільно здійснювати з комп'ютерів, зв'язок яких із правоохоронними органами неможливо встановити. Отримана таким чином інформація має бути роздрукована та збережена в електронному вигляді у відповідній базі даних.

Міжнародний досвід свідчить про те, що протидія організованих злочинності, передусім тим її формам, причетними до яких є посадовці високого рівня, буде ефективною, якщо здійснюватиметься в межах визначеної стратегії міжвідомчого рівня, узгодженої із загальнонаціональною стратегією боротьби з організованою злочинністю. Такого роду стратегія має ґрунтуватися на оцінці ризиків і загроз злочинності, що має формуватися відповідно до конкретного напрямку (наприклад, організована злочинність у сфері економіки), яку також доцільно здійснювати із залученням компетентних відомств [9].

Також варто зазначити, що проведення фінансових розслідувань має на меті не лише виявлення активів особи, що підлягають конфіскації, а й її зв'язків у кримінальному середовищі, встановлення інших фактів учинення протиправних дій. Зазначене має особливе значення для нашої країни, де високий рівень терористичної загрози пов'язаний із веденням гібридної війни. Правоохоронними органами нашої країни вже виявлялися факти причетності до фінансування терористичних актів посадових осіб регіонального рівня, причетних до діяльності організованих злочинних угруповань.

Суттєва увага має приділятися фаховій підготовці співробітників із проведення фінансових розслідувань. До проведення такого роду тренінгів доцільно залучати експертів інших країн, що мають досвід проведення такої роботи, представників міжнародних організацій, насамперед Європолу, а також FATF і Управління Організації Об'єднаних Націй із нарको-

тиків і злочинності. У процесі підготовки особливу увагу треба приділяти проведенню таких розслідувань на міжнародному рівні, забезпеченню належного рівня міжнародного співробітництва.

Література:

1. Gangs may be laundering billions via EU banks. *The Straits Times*. 05.11.2017. URL: <https://www.straitstimes.com/business/banking/gangs-may-be-laundering-billions-via-eu-banks-europol>.
2. Cooper A. Europol Director: Fight Against Money Laundering Lacking. *OCCRP*. 04.04.2018 URL: <https://www.occrp.org/en/27-ccwatch/cc-watch-briefs/7870-europol-director-fight-against-money-laundering-lacking>.
3. Joint Parliamentary Scrutiny Group (JPSG) on Europol Discusses Data Protection and Combating Financial Crime. 25.09.2018. URL: https://www.parlament.gv.at/ENGL/EU2018/EUROPOL/Press_release_09_25_18_I.shtml.
4. Failure of anti-money laundering framework. *Expert Legal Review*. 06.09.2017. URL: <http://expertlegalreview.com/failure-anti-money-laundering-framework>.
5. Camden Asset Recovery Inter-Agency Network (CARIN). *Europol*. URL: <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/camden-asset-recovery-inter-agency-network-carin-manual>.
6. Joint Investigation Teams Practical Guide. *JITs Project of Eurojust and Europol*. Brussels. 14.02.2017. 40 p.
7. Council Resolution on a Model Agreement for setting up a Joint Investigation Team (JIT) : Council Resolution (2017/C 18/01). *Official Journal of the European Union*. Volume 60. 19.01.2017. 40 p.
8. Operational Issues : Financial Investigations Guidance. *The Financial Action Task Force*. June 2012. 41 p.
9. Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures. Italy. Mutual Evaluation Report. *FATF*. February 2016. 230 p.

Тронько О. В. Противодействие незаконным транзакциям в современном европейском праве

Аннотация. В статье автором осуществлен анализ европейского права о порядке и особенностях осуществления расследований незаконных транзакций. Автор отмечает, что опыт стран Европейского Союза, а также тенденции развития нормативно-правового регулирования проведения финансовых расследований должны учитываться правоохранительными органами нашей страны при разработке общегосударственных стратегий противодействия преступности.

Ключевые слова: противодействие, транзакции, криминальные проявления, европейское право, правоохранительные органы, международное сотрудничество, международный опыт, офшорные компании, финансовые расследования.

Tronko O. Counter-european transcript control

Summary. In the article the author analyzes the European law regarding the order and peculiarities of conducting investigations of illegal transactions. The author notes that the experience of the European Union countries, as well as trends in the development of legal

regulation of financial investigations, should be taken into account by the law-enforcement bodies of our country when developing national crime prevention strategies. To date, affiliated offshore companies located in the countries of the European Union (EU) is the main “source of money” obtained illegally in Ukraine. The priority direction of the state policy of our country regarding European integration requires the coordination of approaches to financial investigations, with regard to these offshore companies, first of all officials.

The author notes that the conduct of financial investigations is aimed not only at identifying the assets of the person subject to confiscation, but also its connections in the criminal environment, the establishment of other facts of committing unlawful actions. This is especially important for our country, where a high level of terrorist threat is connected with the conduct of the hybrid war. At the same time, the law enforcement agencies of our country have already found facts of involvement in the financing of terrorist acts of officials of the regional level, involved in the activities of organized criminal groups.

Key words: counteraction, transactions, criminal manifestations, European law, law enforcement agencies, international cooperation, international experience, offshore companies, financial investigations.